

Extended Abstract

Default Inheritance in Constructional Schemas of Persian Complex words

Faezeh Arkan

Assistant Professor of Linguistics, Department of Linguistics and English Translation, Faculty of Humanities,
Hazrat-e Masoumeh University, Qom, Iran
faarkan@yahoo.com, farkan@hmu.ac.ir

Introduction

Regarding the significance of explaining the morphological construction of Persian language from the perspective of new morphological approaches and their effectiveness in Persian, this article studies the morphological construction of Persian complex words (derivational and compound) based on the theoretical principles of Construction Morphology /CM (Booij, 2010, 2017). Specifically, this research seeks to answer these questions: how grammatical information including morphological or syntactic features, semantics and the category of complex words are determined, and also, what is the place of head in these words and how CM treats this issue. In response to the questions raised, it is assumed that the grammatical information of a complex word is inherited from general and specific morphological constructional schemas/subschemas that dominate it, and the relationship between the form and meaning of the complex word is activated through constructional schemas and sub-schemas, relationship with the base of the complex word, paradigmatic relationship and polysemous pattern.

Materials & Methods

The research method is descriptive-analytical and the purpose of it is to clarify how to specify the grammatical information of complex words despite morphological and semantic variations and also to find out what kind of subschemas are obtained from the analysis of each group of data in this study. In this regard, 200 instances of complex words (derivational and compound) were examined in the framework of CM as the theoretical foundation of the study. The data were classified based on their morphological formation, derivation or compounding, and then they were examined based on the constructional schema and inheritance of features from the general schema to determine to what extent these features are inherited and how the head is explained.

In Persian literature review, among the researches that have dealt with the inquiry into the word-formation processes such as derivation and compounding within the framework of Construction Morphology, reference can be made to Safari and Niknasb's (2020) study, which has come to the conclusion that the general features of some compound words are derived from their whole construction, and also the unification of word formation patterns in the production

of compound words, as well as the productivity of these patterns caused the constructional approach to be effective in accounting for these cases. Also, Rafiei and Torabi (2013) investigated the inheritance and motivation of the relationship between form and meaning in Persian words and some word formations based on CM. They have concluded that if the features of a large number of similar complex words in the vocabulary do not fully correspond with their schema pattern, in case of productivity, a subschema can be formed in the lexicon, in which a number of idiosyncratic features in the subschema replaced the default features of the general schema.

Results & Discussion

The first group of data includes words derived from a derivational process with the suffix -esh, such as "parast-esh" which by default inherits the features of the general schema, and they are considered as action nouns. However, sometimes there are nouns with -esh that are not action nouns, such as "xoresh" that refers to a type of food or "gooyesh" which is a common noun. In this case, synchronically the derivatives of this derivational process do not inherit the semantic properties of the general construction and create a subschema that is specific in meaning, and therefore the degree of motivation between form and meaning in these instances is less than the first instance. Here, a polysemous pattern appears. The general schema of this derivational process is as follows:

$$1) \langle [x]_{vi} - \text{esh} \rangle_{Nj} \leftrightarrow [SEM_j \text{ in Relation to/ on } SEM_i]_j >$$

The second group of data are all compound nouns formed from bound compound verb stem(bcvs) with the suffix "- ān", although semantically they refer to various types of noun categories. Some instances of this group include "tir bār -ān (gerundive noun), posht-e pā paz -ān (ceremony), sahne gard-ān (occupation) and "āb gard-ān" (tool). This construction, with the suffix attached to a bound compound verbal stem (noun + present stem of a verb), denotes several meanings, which indicates the semantic aspect of the construction behaves distinctly from the morphological aspect. This polysemy can take shape only in this construction and the suffix constitutes some formal part of it.

In the third group, two types of agentive compounds have been selected. In the first type, the concept of agentivity takes the suffix -ande, and in the second type, without the suffix. The first type includes compounds such as "pāk kon-ande", which, in comparison with the second type of words such as "sud ju ... ", has the suffix -ande. In the constructional analysis of agentive nouns, both those with and without -ande, are all under the domination of a general constructional schema, then intermediate schemas appear and finally instances occupy the lowest order in this hierarchy. The specification of the category of these compounds is done by the highest construction, so the presence or absence of -ande makes no difference in the meaning of these words. It should be added the morphological and syntactic requirements of the bcvs (in the formal aspect of this construction), as the base of this word formation process, determines if the suffix -ande is realized or not. Another point is that, according to Booij's

(2005) view, these intermediate schemas in the formation of agentive nouns with or without -ande are alternant with each other and the paradigmatic relationship between words in these schemas shows that the creation of these complex words is an extension of the systematic relationship between the form and meaning of existing words to new words. In contrast to the above compounds, there are idiosyncratic agentive compounds such as “saxtgir”, which have specific and unpredictable meaning, and the elements that compose them do not have a role in determining their head or category. Furthermore, syntactic and semantic relationships such as head and modifier, hyponymy, etc. are not observed among their parts, so none of the elements are considered the head and they do not determine the meaning of the compound.

In sum, for all compound data, the following general constructional schema can be obtained:

$$2) < [N_i \ V_j]_{V_j} \text{-ande/ ... }]_{N_k} \leftrightarrow [SEM_j \text{ on } SEM_i]_k >$$

The fourth group of data includes one type of compound nouns called “constructional idioms”, in which one element is variable and the other element is fixed, such as “qahvexāne”. In this instance, the fixed element “xāne” does not have its denotative meaning and the whole construction means “a place where tea, coffee, and even some foods, ... are served”. So, it is completely necessary to assume such a constructional idiom to convey the real meaning of this type of instances. Without considering this specific construction, such an interpretation is not possible in this type of Persian words.

Conclusion

Assuming the existence of two aspects of form and meaning in Persian complex words constructions and the systematic relationship between the whole form and a unified meaning, caused a single analytical method to be used for the various groups of data in this study, although they had different morphological complexity. The relationship between the form and meaning of the Persian data is motivated through schematicity, polysemous pattern, the paradigmatic relationship, instantiation and the subpartial relationship. From the perspective of the constructional approach, this conclusion was obtained that less of head of the Persian words was replaced with the construction template and the instances inherited their features from the whole construction by default. Therefore, what determined the final category of the above derivatives was the general constructional schema. In accounting for head of the Persian compound words, the head did not have any theoretical significance. The implication of putting aside the head blurred the boundary between endocentric and exocentric compounds which were explained similarly in terms of CM. Also, explaining the above Persian data based on constructional approach did not require to suggest secondary solutions to justify the right or left-handedness in compound nouns and to assume a zero morph in exocentric compounds. In sum, Persian exocentric compounds and constructional idioms (compared to other data) confirmed more strongly the constructional approach in the grammatical analysis.

Keywords: Persian Complex words, Construction/ Constructional Schemas, Hierarchical Lexicon, Default Inheritance, Motivation

References

- Abbasi Z. (2017). "Analyzing Complex Words in Persian in Construction Morphology and Lexical Morphology/Phonology". *LRR*, 2017; 8 (3) :67-93[In Persian]. URL: <http://lrr.modares.ac.ir/>
- Anvari, H. (2003). *Sokhan Comprehensive Dictionary (Persian to Persian 8 Volumes)*. SOKHAN. [In Persian]
- Arcodia, G.F. (2012). "Constructions and Headedness in Derivation and Compounding". *Morphology* 22, 365–397 (2012/ 2011). <https://doi.org/10.1007/s11525-011-9189-2>.
- Arcodia, G.F. and Basciano, B. (2018). "The Construction Morphology Analysis of Chinese Word Formation". In G. Booij (ed.), *The Construction of Words: Advances in Construction Morphology*, Volume 4. Springer, 219-253.
- Arkan, F. & Heydarpour Bidgoli, T. (2018). *Morphology: Theoretical Approaches and Their Applications in Persian Language Analysis*. Tehran: SAMT [In Persian].
- Arkan, F. & Safari, A. (2017). "An Analysis of Persian Compound Nouns as Constructions". *Iranian Journal of Applied Language Studies*, 9 (1), 33-58.
- Bahrami-Khorshid, S. (2019). *Cognitive Grammar: Theoretical Foundations and Application in*
- Booij, G. (2018). "The Construction of Words: Introduction and Overview". In Booij, G. (ed.), *The Construction of Words: Advances in Construction Morphology*. Studies in Morphology, Vol. 4. Springer.
- Booij, G. (2017). "Inheritance and Motivation in Construction Morphology". In *Defaults in Morphological Theory*, Nikolas Gisborne and Andrew Hippisley (eds). Oxford: Oxford University Press.
- Booij, G. (2013). "Inheritance issues in Construction Morphology". N. Gisborne and A. Hippisley (eds.), *Default Inheritance*. Oxford: Oxford University Press.
- Booij, G. (2010). *Construction Morphology*. Oxford: Oxford University Press.
- Booij, G. (2009). "Compounding and construction morphology". In R. Lieber & P. Štekauer (Eds.), *The Oxford Handbook of Compounding*. Oxford: Oxford University Press, 201–216.
- Booij, G. (2007). "Construction morphology and the lexicon". In Montermini, F., Boyé, G. and Hathout, N.(eds.), *Selected Proceedings of the 5th Décembrettes: Morphology in Toulouse, Somerville (MA): Cascadilla Proceedings Project*. 34-44.
- Booij, G. (2005). *The Grammar of Words: An Introduction to Linguistic Morphology*. Oxford: Oxford University Press.
- Booij, G. & Audring, J. (2108). *Category Change from a Constructional Perspective*. Ed. Kristel Van Goethem, Muriel Norde, Evie Coussé, Gudrun Vanderbauwhede. Amsterdam: John Benjamin Publishing Company.
- Croft, W. (2001). *Radical Construction Grammar: Syntactic Theory in Typological Perspective*, Oxford: Oxford University Press.
- Fillmore, Charles J. (1988). "The Mechanisms of Construction Grammar". *Proceedings of the Fourteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*. Vol.14, 35-55.
- Goldberg, A. E. (2003). "Constructions: A New Theoretical Approach to Language". *Trends in Cognitive Sciences*, Vol.7 (5), 219-224.
- Keshani, Kh. (1993). *Zansou Persian Dictionary*. Tehran: Institute for University Press. [In Persian]
- Kerevičiene, J. (2009). *Glossary of Cognitive Terms*. Kaunas, 2009, 22 p.
- Lieber, R. (1981). *On the Organization of the Lexicon*. Bloomington (Ind.): Indiana University Linguistics Club.
- Lieber, R. (1983), "Argument linking and Compounds in Englis ". *Linguistic Inquiry*, No. 14, 251 -285.
- Rafiei, A. (2012). "Agent Meaning in the Derived Words of Persian". *Journal of Researches in Linguistics*, No. 7, 19-32. [In Persian]
- Rafie, A. & Torabi, S. (2014) . Inheritance and Motivation of Form and Meaning in Lexicon: Instantiations of Persian Word Formation Pattern"*Journal of Language Science*, Vol.2 Issue: 3. [In Persian]

- Safari, a. & Niknasab, L. (2020). "A Constructional Account of Word Formation in Persian: Evidence from Compounding". *Scientific Journal of Language Research*, Vol. 12, No. 36. [In Persian]. <http://jlr.alzahra.ac.ir>
- Williams, E. (1981). "On the Notions "Lexically Related" and "Head of a Word" ". *Linguistic Inquiry*, 12, 245-274.
- Zwicky, A. M. (1985). "Heads". *Journal of Linguistics*, 21, 1-29.

زبان‌شناسی و گویش‌های ایرانی

سال ۹، شماره ۲، پیاپی ۱۵ (پاییز و زمستان ۱۴۰۳) شماره صفحات: ۱ - ۱۸

بررسی وراثت پیش‌فرض در طرح‌واره‌های ساختی کلمات غیربسیط فارسی

فائزه ارکان*

استادیار زبان شناسی، گروه زبان‌شناسی و مترجمی زبان انگلیسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه حضرت معصومه (س)، قم، ایران

چکیده

این پژوهش به بررسی نقش سازوکارهای طرح‌واره‌های ساختی در تخصیص اطلاعات دستوری از جمله ویژگی‌های صرفی، نحوی، معنایی، مقوله و هسته به کلمات غیربسیط در چارچوب صرف ساختی (بوی ۲۰۱۰، ۲۰۱۷) می‌پردازد و هدف آن نشان دادن میزان کارآمدی رویکرد ساختی در تحلیل این نوع کلمات است. در این راستا، ۲۰۰ نمونه از کلمات غیربسیط شامل مشتق، مرکب و اصطلاحات ساختی، برگرفته از فرهنگ زانسو با روش توصیفی-تحلیلی بررسی شدند. یافته‌ها نشان داد که نمونه‌های مشتق و مرکب، ویژگی‌های دستوری از جمله ویژگی‌های صرفی، مقوله‌نهایی و اطلاعات معنایی‌شان را از طرح-واره اصلی و زیرطرح‌واره‌های ساختی مسلط بر خود از طریق سازوکار وراثت دریافت می‌کنند همچنین مشخص گردید که وندهای «ش» و «ان» به ترتیب در کلمات مشتق و مرکب، بیشتر به عنوان نمود صوری بخشی از یک ساخت وقوع می‌یابند و به دلیل تنوع معنایشان در این نمونه‌ها، در ساختی با الگوی چندمعنایی قرار می‌گیرند. همچنین، درکلمات مرکب، جایگاه هسته و وابسته اهمیت نظری ندارد، به این دلیل که ساخت، مسئول نهایی تعیین مقوله این کلمات و دیگر ویژگی‌ها است. مهم آن که با فرض وجود دو قطب صوری و معنایی در ساخت این کلمات و برقراری رابطه نظام‌مند میان این دو، می‌توان شیوه تحلیلی واحد و اقتصادی‌تری را برای انواع داده‌های این پژوهش استفاده کرد، اگرچه چالش آن این است که تحلیل دستوری از ساخت این نوع نمونه‌های فارسی را تاحدی نامقید می‌سازد. در مجموع، معنای گروه‌های متفاوت کلمات با پیچیدگی ساخت‌وازی متفاوت، از طریق الگوهای چند معنایی، زیربخشی و معنای وابسته به ساخت به کمک طرح‌واره ساختی و زیرطرح‌واره‌های آن برانگیخته می‌شود. مهم آن که با رسیدن به چند زیرطرح‌واره ساختی تحت تسلط طرح‌واره مسلط بر این کلمات، می‌توان نمونه‌های کمتر قاعده‌مند و به‌ویژه خاص را همانند نمونه‌های قاعده‌مند تبیین کرد، بدون این که در پی یافتن راه‌حل‌های پراکنده برای معانی متفاوت یک وند یا شبه‌وند در کلمات مشتق و اصطلاحات ساختی، طرح تکواژ صفر برای ترکیبات بدون وند، یا معرفی قاعده راست‌هسته یا چپ‌هسته برای کلمات مرکب در توجیه بی‌قاعدگی‌ها باشیم.

واژه‌های کلیدی:

کلمه غیربسیط
ساخت / طرح‌واره ساختی
واژگان سلسله‌مراتبی
وراثت پیش‌فرض
انگیختگی

تاریخچه مقاله:

دریافت: ۹ آبان‌ماه ۱۴۰۳

پذیرش: ۱۵ اسفندماه ۱۴۰۳

* آدرس ایمیل نویسنده مسئول: farkan@hmu.ac.ir

۱. مقدمه

دستور ساختی^۱ در قالب انگاره‌های دستوری زبان‌شناسانی همچون فیلمور^۲ (۱۹۸۸)، کرافت^۳ (۲۰۰۱) و گلدبرگ^۴ (۲۰۰۳) شکل گرفت و در این بستر «صرف ساختی»^۵ از سوی بوی^۶ (۲۰۰۵، ۲۰۱۰) مطرح گردید که رویکردی نسبتاً جدید به تحلیل واحدهای زبانی با تکیه بر نقش مهم ابزار نظری ساخت/ طرح‌واره‌های ساختی^۷ و زیرطرح‌واره‌های آن‌ها دارد. نگرش صرف ساختی در تحلیل کلمات، همراستا با صرف واژه‌بنیاد است که در آن، کلمه مبنای دانش صرفی و زایایی است (بوی، ۲۰۰۷). همچنین، مفاهیم وراثت پیش‌فرض^۸ و انگیختگی^۹ در چارچوب نظری صرف ساختی مفاهیم کلیدی هستند که بوی (۲۰۱۰، ۲۰۱۷) به تشریح آن‌ها پرداخته است. صرف ساختی مدل صرفی جدیدی است که در قرن بیست و یکم چارچوب نظری برخی پژوهش‌های صرفی در شماری از زبان‌ها از جمله پژوهش‌های معدودی در زبان فارسی بوده است. با توجه به ضرورت تحلیل ساخت صرفی زبان فارسی از منظر رویکردهای صرفی جدید و آگاهی از میزان کارایی آن‌ها در زبان فارسی، در این قسمت ساخت کلمات غیربسیط^{۱۰} (مشتق و مرکب) فارسی را با تکیه بر مبانی نظری صرف ساختی (بوی، ۲۰۱۰، ۲۰۱۷) تحلیل می‌کنیم. به طور خاص، این پژوهش به دنبال پاسخ به این سوالات است که چگونه اطلاعات دستوری از جمله ویژگی‌های صرفی و نحوی، معنایی و مقوله کلمات غیربسیط تعیین می‌شود و دیگر این‌که، هسته در مجموعه اطلاعات دستوری این کلمات از منظر رویکرد ساختی، چه جایگاه و ارزشی دارد. در این راستا، هدف از این پژوهش، روشن نمودن نحوه تخصیص اطلاعات دستوری کلمات غیربسیط در عین تنوعات صرفی و معنایی در این کلمات است و نیز (بررسی) اینکه چه نوع زیرطرح‌واره‌های ساختی از تحلیل هرگروه از داده‌های مورد بررسی به دست می‌آید. در پاسخ به سوالات مذکور فرض می‌شود که اطلاعات دستوری یک کلمه غیربسیط از طرح‌واره‌های ساختی عام و خاص مسلط بر آن‌ها، به ارث گرفته می‌شود و رابطه میان دو قطب صوری (صرفی/ ساخت‌وازی) و معنایی (صورت و معنا) از طریق طرح‌واره‌ها و زیرطرح‌واره‌ها^{۱۱}، رابطه با پایه کلمه، رابطه جانشینی^{۱۲} و الگوی چندمعنایی^{۱۳} برانگیخته می‌شود.

قابل ذکر است روش این پژوهش توصیفی-تحلیلی است و ۲۰۰ نمونه از کلمات غیربسیط با این روش، در چارچوب صرف ساختی به عنوان مبنای نظری پژوهش، مورد بررسی قرار گرفتند. در واقع، داده‌ها (نمونه‌ها) براساس نحوه شکل‌گیریشان، اشتقاق یا ترکیب دسته‌بندی شدند و سپس، براساس طرح‌واره‌های ساختی و وراثت ویژگیهای طرح‌واره اصلی مورد بررسی قرار گرفتند تا مشخص گردد تا چه میزان این ویژگی‌ها را به ارث می‌برند و با مفهوم هسته در ساخت این نوع کلمات چگونه برخورد می‌شود.

¹ Construction Grammar

² Fillmore, C.J.

³ Croft, W.

⁴ Goldberg, A.E.

⁵ Construction Morphology (CM)

⁶ Boij, G.

⁷ construction/ constructional schemas

⁸ default inheritance

⁹ motivation

¹⁰ complex word

¹¹ subschemas

¹² paradigmatic relation

¹³ polysemy

باید اضافه کرد که از میان داده‌ها، هم نمونه‌هایی با معنای اصلی و سرنمونی^۱ انتخاب شده‌اند و هم نمونه‌هایی که از این معنا دور شده‌اند تا برخورد رویکرد ساختی را در تحلیل هر دو نوع از داده‌ها مورد بررسی قرار دهیم. این کلمات مشتق و مرکب فارسی از فرهنگ زانسو (۱۳۷۲) جمع‌آوری شدند و معانی آن‌ها از فرهنگ بزرگ سخن (۱۳۸۱) استخراج شده است. باید اضافه کرد که این پژوهش از این منظر جنبه نوآوری دارد که مشخص می‌کند چگونه رویکرد ساختی انواع کلمات غیربسیط فارسی، چه موارد قاعده‌مند و قابل پیش‌بینی و چه موارد خاص و غیرقابل پیش‌بینی، را به کمک یک ابزار نظری یعنی «ساخت» تحلیل و توجیه می‌کند و از معرفی شیوه‌های متفاوت برای تحلیل انواع کلمات غیربسیط دوری می‌جوید و تنوعات را تحت تسلط طرح‌واره‌های ساختی توجیه می‌نماید.

۲. پیشینه پژوهش

در این بخش، برخی از پژوهش‌های انجام‌شده درباره ساخت کلمات غیربسیط در چارچوب صرف ساختی معرفی می‌گردد؛ ابتدا به پژوهش‌های غیرایرانی و سپس به مطالعات محققان ایرانی می‌پردازیم. معمولاً در این رویکرد برای تعیین اطلاعات دستوری کلمات غیربسیط، پیش‌فرض این است که ویژگی‌ها و اطلاعات دستوری این کلمات از طرح‌واره‌های ساختی مسلط بر آن‌ها به ارث گرفته می‌شود. همچنین، طرح‌واره‌های ساختی از انتزاعی‌ترین سطح تا پایین‌ترین سطح که نمونه‌کلمات در آن قرار دارند، در واژگان سلسله‌مراتبی^۲ سازماندهی می‌گردند.

بوی و آدرینگ^۳ (۲۰۱۸) ساخت‌ها را به عنوان طرح‌واره‌هایی بازنمایی می‌کنند که ویژگی‌های معنایی و صوری برون‌دادهای فرایندهای واژه‌سازی را تعیین می‌کنند و بر این باورند که چنین طرح‌واره‌هایی، ویژگی‌های برون‌دادها را بر عناصر تشکیل دهنده آن‌ها تحمیل می‌کنند. در این زمینه، بوی (۲۰۱۷) کلمه غیربسیط را نمونه‌ای از یک طرح‌واره واژه‌سازی می‌داند که آن طرح‌واره واژه‌سازی، کلمه غیربسیط را برمی‌انگیزاند. این نوع انگیزتگی از طریق عملیات صوری تلفیق^۴ برقرار می‌شود، بدین شکل که کلمه غیربسیط از تلفیق پایه واژگانی با یک طرح‌واره واژه‌سازی خلق می‌شود و همین رابطه تلفیقی میان یک کلمه غیر بسیط و پایه‌اش نیز وجود دارد، به طوری که بخشی از ویژگی‌های معنایی را از پایه‌اش به ارث می‌برد.

بر اساس دیدگاه بوی (۲۰۰۹)، طرح‌واره‌ها و الگوهای عام، در شکل‌گیری کلمات در بالاترین سطح در واژگان سلسله‌مراتبی قرار دارند که نقش نظارت و تسلط بر زیرطرح‌واره‌ها را در سطوح پایین‌تر دارند. این روند به صورت پیش‌فرض برای موارد قاعده‌مند و قابل پیش‌بینی روی می‌دهد و ویژگی‌های سطوح بالاتر را به ارث می‌برند. با وجود این، نمونه‌های خاص، غیرقابل پیش‌بینی و ترکیب‌ناپذیر هم تحت تسلط این طرح‌واره‌های عام و میانی قرار می‌گیرند، گرچه همه ویژگی‌های عام و قابل پیش‌بینی طرح-واره‌های فوق را به ارث نمی‌برند. در تحلیل این نمونه‌های خاص براساس دیدگاه بوی (۲۰۱۰: ۸۴)، در سلسله‌مراتب میانی در واژگان، زیرطرح‌واره‌هایی وجود دارند که علیرغم این که زیرشاخه‌ای از طرح‌واره اصلی باقی می‌مانند و نمونه‌ای از آن هستند، اما به بی‌قاعدگی‌ها و موارد خاص تخصیص یافته‌اند.

^۱ prototypical

^۲ hierarchical lexicon

^۳ Audring, J.

^۴ unification

علاوه بر این، بوی (۲۰۰۹) نیز با بررسی پژوهش‌هایی که در زمینه هسته و ویژگی‌های کلمات مرکب اسپانیولی و ایتالیایی انجام شده، ادعا می‌کند که در تحلیل انواع کلمات مرکب راست‌هسته / برون‌مرکز / غیرفعلی که ویژگی‌های خاصی دارند، می‌توان آن‌ها را برطبق ساخت‌های ساخت‌واژی خاص توجیه کرد و البته می‌توان تعمیم‌های عام و کلانی را بدست داد که بر همه کلمات مرکب این زبان‌ها تسلط دارند، بدون این که وجود کلمات مرکب با ویژگی‌های خاص را نادیده بگیریم. در پژوهشی دیگر، بوی (۲۰۰۷) در تعیین هسته کلمات مشتق، وندهای اشتقاقی را بخشی از کلمات غیربسیط و نیز بخشی از طرح‌واره‌های انتزاعی این کلمات می‌داند و وند را به عنوان هسته این کلمات به شمار نمی‌آورد. در مقابل، در رویکردهای پارامتری زایشی، همانند رویکرد لیبر^۱ (۱۹۸۱) و ویلیامز^۲ (۱۹۸۱)، تعیین مقوله کلمه براساس وجود عنصر هسته در ساختار کلمات غیربسیط تعیین می‌شود. در کلمات مشتق معمولاً هسته را آخرین وند اشتقاقی کلمه و تعیین‌کننده مقوله کلمه در نظر می‌گیرند. همچنین، وند را به عنوان یک واحد واژگانی دارای یک مدخل در گنجینه واژه‌های یک زبان به حساب می‌آورند. کلمات مرکب نیز با توجه به رویکرد پارامتری، می‌توانند راست‌هسته^۳ یا چپ‌هسته^۴ باشند. البته جایگاه هسته در کلمات مرکب فارسی و انگلیسی ثابت نیست. در کلمات مرکب برون‌مرکز هم، هسته درون کلمه مشاهده نمی‌شود و به طور معمول، هسته را در خارج از این کلمات در نظر می‌گیرند. علاوه بر مطالعات بالا، آرکودیا^۵ (۲۰۱۲: ۳۷۵) در بررسی مفهوم هسته در کلمات غیربسیط در چارچوب صرف ساختی، وندهای اشتقاقی را واحد واژگانی به شمار نمی‌آورد که برچسب مقوله‌ای هم ندارند و طرح‌واره ساختی را مسئول تعیین مقوله کلمه غیربسیط در نظر می‌گیرد. همچنین، تخصیص معنا و وراثت ویژگی‌ها در این نوع کلمات را بیشتر حاصل یک فرایند می‌داند تا نقش انفرادی هریک از اجزاء. او مفهوم هسته را متأثر از مفهوم ساخت در نظر می‌گیرد و مفهوم نحوی از هسته را در رویکردی که وند تنها نمود صوری بخشی از یک ساخت است، بی‌معنا می‌پندارد. وی معتقد است که ویژگی‌های ساختی و واژگان سلسله‌مراتبی، تنوع جایگاه هسته را در کلمات غیربسیط (مطالعه موردی: زبان ویتنامی) به خوبی توجیه می‌کند. وی این تنوع در جایگاه هسته و وابسته در کلمات غیربسیط را چالشی جدی برای رویکرد پارامتری نسبت به هسته می‌داند.

در فارسی، پژوهش‌هایی در زمینه بررسی فرایندهای واژه‌سازی از جمله اشتقاق و ترکیب در چارچوب صرف ساختی انجام شده است که به طور مستقیم و غیر مستقیم به پژوهش حاضر مرتبط است. صفری و نیک نسب (۱۳۹۹) هم در چارچوب صرف ساختی اظهار می‌کنند که ویژگی‌های کلی برخی واژه‌های مرکب از کلیت ساخت نشأت می‌گیرد و نیز همزمانی الگوهای واژه‌سازی در تولید کلمات مرکب و نیز زایایی این الگوها سبب می‌گردد که رویکرد ساختی در تحلیل این موارد کارآمد باشد. در این راستا، عباسی (۱۳۹۶) با بررسی دو فرایند ترکیب و اشتقاق در چارچوب صرف واژگانی و صرف ساختی، به این نتیجه رسیده است که گرچه هر دو مدل صرفی واژه‌بنیاد هستند، اما صرف ساختی با بهره‌مندی از مفهوم ساخت برای تحلیل پدیده‌های صرفی، طرح‌واره‌های انتزاعی و توجیه معنای واژه‌های غیربسیط کارآمدتر از صرف واژگانی است.

¹ R. Lieber

² E. Williams

³ right-headed

⁴ left-headed

⁵ G. F. Arcodia

رفیعی و ترابی (۱۳۹۳: ۴۹-۶۴) به بررسی وراثت و انگ‌بخشی رابطه صورت و معنا در واژگان و نمونه‌هایی از واژه‌سازی زبان فارسی بر مبنای رویکرد صرف ساختی پرداخته‌اند و با تمرکز بر شیوه تعبیر مفهوم وراثت در این رویکرد تحت عنوان انگ‌بخشی درصدد تشریح نقش الگوهای^۱ واژه‌سازی در تولید و درک کلمات غیربسیط برمی‌آیند که لزوماً در تمامی ویژگی‌های صوری و معنایی با الگوی مربوط به خود مطابقت ندارند. اگر تعداد زیادی واژه پیچیده مشابه در واژگان وجود داشته باشد که ویژگی‌های آن‌ها با الگوی طرح‌واره‌ای خود مطابقت کامل نداشته باشند، در صورت برخورداری این واژه‌ها از فراوانی و زبایی کافی، ممکن است گویشوران برای آن‌ها انشعابی زیرطرح‌واره‌ای در واژگان خود تشکیل دهند که در آن زیر طرح‌واره، تعدادی ویژگی خاص جایگزین ویژگی‌های پیش‌فرض طرح‌واره عمومی شده باشد (رفیعی و ترابی، ۱۳۹۳: ۵۴). در پژوهش این دو، سه الگوی واژه‌سازی فارسی مورد توجه بوده است، اما در پژوهش حاضر، نحوه تخصیص اطلاعات دستوری ازجمله ویژگی‌های صرفی، نحوی، معنایی، مقوله و هسته در طبقات متفاوتی از کلمات غیربسیط از طریق چندین نوع رابطه از جمله طرح‌وارگی^۲، چند معنایی^۳ مورد توجه قرار می‌گیرد.

رفیعی (۱۳۹۱) نیز در پژوهشی پیرامون منشأ مفهوم عامل در واژه‌های مشتق از وندهای مشهور به اسم عامل‌ساز همانند «-گر» در زبان فارسی باور دارد که تحلیل متکی بر ساخت موضوعی پایه و نقش تنای موضوع‌های آن نمی‌تواند تحلیل جامعی در مورد منشأ مفهوم عامل در این نوع اسامی به دست دهد. وی ساخت را تعیین کننده مفهوم عامل یا هر مفهوم دیگری در سطح معنی‌شناسی دستوری قلمداد می‌کند نه معنای وند. بدیهی است که در این رویکرد قائل شدن به هسته بودن وند نیز مطرح نیست. اما، در نهایت با ارائه شواهدی از فرآیندهای اشتقاق و ترکیب در زبان فارسی، معنی خود وند را به عنوان منشأ مفهوم عامل در این گروه از واژه‌ها معرفی می‌کند. در پژوهشی دیگر، ارکان و صفری (۲۰۱۷) در پژوهشی پیرامون اسامی مرکب درون‌مرکز و برون‌مرکز فارسی براساس صرف ساختی، دریافته‌اند که این نوع رویکرد در مورد اسامی فوق منجر به تحلیل تعمیم‌یافته‌تری در فرایند تشکیل اسم مرکب فارسی می‌شود، به طوری که هر دو نوع اسم مرکب را می‌توان به یک شیوه تحلیل و تبیین نمود. همچنین، به این نکته اشاره می‌کنند که جایگاه هسته در اسامی مرکب درون‌مرکز از یک قاعده راست‌هسته یا چپ‌هسته تبعیت نمی‌کند و بر این باورند که بحث پیرامون هسته در اسامی مرکب فارسی پیچیده‌تر از آن است که با یک قاعده پارامتری عام توجیه شود.

۳. چارچوب نظری

صرف ساختی، مفاهیم بنیادینی همچون ساخت یا طرح‌واره ساختی، تناظر نظام‌مند صورت و معنا^۴ در یک ساخت زبانی، وراثت پیش‌فرض، واژگان سلسله مراتبی را در تحلیل‌های صرفی معرفی کرده است. همچنین، صرف ساختی در راستای رویکرد صرفی واژه‌بنیاد واحدهای زبانی را تحلیل می‌کند، به طوری که کلمه (واژه) در قالب یک ساخت کل‌گرا^۵ و همبسته در نظر گرفته

^۱ patterns

^۲ schematicity

^۳ polysemy

^۴ systematic form- meaning correspondence

^۵ holistic

می‌شود. ساخت کلمه در این چارچوب، یک قالب ساختی است که عناصر درونی آن در کانون توجه قرار ندارند و چیزی که در تحلیل کلمه و فرایندهای صرفی اهمیت دارد، کلیت ساخت و برونداد نهایی حاصل از فرایندهای صرفی از جمله ترکیب، اشتقاق و تصریف است که به طور عام با یک معنا در تناظر نظام‌مند^۱ هستند. این قالب کلی، طرح‌واره ساختی نام دارد که به طور پیش‌فرض ویژگی‌ها و مقوله کلمه (و البته همه واحدهای زبانی) را پیش‌بینی و تعیین می‌کند، یا به عبارتی، کلمه این ویژگی‌ها را از طرح‌واره اصلی یا کلان به طور پیش‌فرض به ارث می‌برد^۲، مگر آن‌که ویژگی‌های خاص و غیرقابل پیش‌بینی در کلمه وجود داشته باشد. در واقع، این قالب‌ها همانند الگوهایی هستند که هم ساخت واحدهای زبانی موجود را توصیف می‌کنند و هم دستورالعملی برای ساخت واحدهای جدید در زبان هستند. این طرح‌واره‌های ساختی به لحاظ صوری به شکل صورت‌بندی‌هایی با دو قطب صوری و معنایی، بازنمایی می‌گردند و ساخت یک واحد زبانی را به صراحت و نیز تناظر میان صورت و معنای آن را نمایش می‌دهند. قطب صوری در این صورت‌بندی‌ها، بر اطلاعات صرفی یک ساخت و قطب معنایی، بر معنا دلالت می‌کند.

مفهوم بنیادی دیگر در صرف ساختی، واژگان سلسله‌مراتبی است که مبنای تحلیل دستوری واحدهای زبانی است. واژگان سلسله‌مراتبی شامل چندین سطح از طرح‌واره‌های واژه‌سازی است، به‌طوری که هرچه از سطوح بالا به پایین حرکت کنیم، تعمیم و انتزاع کمتر می‌شود و در پایین‌ترین سطح به مصادیق این طرح‌واره‌ها یعنی کلمات واقعی یک زبان مواجه می‌شویم. طرح‌واره‌ها در سطح بالاتر الگوهای عام‌تری هستند که در سطوح پایین‌تر، میزان مشخص‌بودگی^۳ آنها افزایش می‌یابد و در انتهای‌ترین سطح، واحدهای زبانی هستند که بر اساس سطوح بالاتر نمونه‌سازی^۴ شده‌اند و هرکدام از این نمونه‌ها، یک واحد واژگانی را بیان می‌کنند (بهرامی خورشید، ۱۳۹۸). کروچین^۵ (۲۰۰۹: ۱۸) درجه طرح‌وارگی^۶ را رابطه‌ای میان یک طرح‌واره و نمونه‌ها/مصادیق‌های آن می‌داند، به‌طوری که طرح‌واره ساختار مفهومی تقریباً نامشخص‌بوده^۷ دارد، اما مصادیق‌های آن درجات بالایی از مشخص‌بودگی را دارند.

ماهیت سلسله‌مراتبی واژگان محصول عملکرد سازوکاری به نام «وراثت پیش‌فرض» است. براساس این سازوکار، مشخصات مربوط به هر ویژگی از گره بالاتر به گره پایین‌تر به ارث می‌رسد. طرح‌واره‌های سطوح پایین‌تر ویژگی‌های طرح‌واره‌های سطوح بالاتر را به ارث می‌برند، مگر آن‌که گره پایین‌تر خود دارای مشخصات دیگری برای آن ویژگی باشد. اهمیت چنین سازوکاری به هنگام توصیف آن دسته از ساخت‌های زبانی مشخص می‌شود که با وجود داشتن نقاط مشترک، دارای ویژگی‌های متفاوتی نیز هستند. به کمک وراثت پیش‌فرض می‌توان بدون از دست‌دادن تعمیم‌های کلی ناظر بر ساخت‌های مشابه، تمایزهای آن‌ها را نیز توجیه کرد و بدون نیاز به قائل شدن به موارد استثنا، مرتبط بودن چنین ساخت‌هایی را در شبکه زبانی نشان داد (بوی، ۲۰۰۹؛ ۲۰۱۰: ۲۷-۳۰). در صرف ساختی، وراثت به معنای انگیختگی است و رابطه بین طرح‌واره و واژه‌های وابسته به آن

^۱ تناظر/ رابطه نظام‌مند لزوماً به معنای رابطه یک به یک میان اجزاء صورت و معنا در یک ساخت زبانی نیست. بلکه به معنای این است که یک واحد ساخت (چه ساختار درونی‌اش بسیط باشد، چه غیربسیط) کلاً با یک واحد معنایی در تناظر است.

^۲ inherit

^۳ specificity

^۴ instantiation

^۵ J. Kerevčiene

^۶ schematicity

^۷ unspecified

از نوع انگيخته است (بوی، ۲۰۱۳). انگيختگی بدین معناست که رابطه غیردلبخواهی میان صورت و معنای یک ساخت زبانی وجود دارد (بوی، ۲۰۱۷: ۱۳). انگيختگی ماهیتی مدرج دارد. گاهی، کلمه ویژگی دارد که مطابق با ویژگی طرح‌واره اصلی نیست و در نتیجه، درجه انگيختگی کاهش می‌یابد. از منظر بوی (۲۰۱۷) محاسبه ویژگی‌های ساخت‌های زبانی یکدست و همسان نیست و اطلاعات عام در این سلسله‌مراتبِ غیریک‌نواخت^۱ می‌تواند با اطلاعات خاص جایگزین گردد.

برطبق دیدگاه بوی (۲۰۱۷)، بخشی از اطلاعات دستوری کلمه غیر بسیط (مشتق) از پایه کلمه به ارث گرفته می‌شود، از این طریق که رابطه میان کلمه غیربسیط و پایه کلمه از طریق هم‌نمایی^۲ برقرار است و اطلاعات پایه در کلمه غیربسیط به ارث می‌رود. وراثت نه تنها از طریق رابطه میان طرح‌واره ساختی و نمونه کلمات غیربسیط، که رابطه نمونه‌سازی نامیده می‌شود، روی می‌دهد؛ بلکه میان کلمه غیربسیط و پایه‌اش نیز رابطه‌ای وجود دارد که تحت عنوان رابطه زیربخشی^۳ خوانده می‌شود. بنابراین ممکن است کلمه غیربسیط، اطلاعاتش را از چند منبع به ارث گیرد^۴. در این دیدگاه، وراثت برای رفع کم‌مشخص‌بودگی و تأمین اطلاعاتِ مدخل‌های واژگانی نیست، بلکه به معنای انگيختگی است، به‌طوری‌که یک طرح‌واره حضور کلمه‌ای غیربسیط را برمی‌انگیزاند، تا جایی که برخی یا همه ویژگی‌هایش را پیش‌بینی می‌کند. اما، درکلمات دارای ویژگی‌های خاص و غیرقابل پیش‌بینی، برخی ویژگی‌های پیش‌فرض طرح‌واره اصلی نقض می‌شود و کلمه غیربسیط، بخشی از انگيختگی خودش را از دست می‌دهد. البته، انگيختگی در زیرطرح‌واره‌ها، در مواردی همانند الگوهای چندمعنایی، می‌تواند مجدداً افزایش یابد.

در چارچوب صرف ساختی، مفهوم هسته و جایگاه آن، متفاوت از این مفهوم در رویکردهای صرفی تکواژبنیاد است. در رویکردهای صرفی تکواژبنیاد، وندها به عنوان مدخل واژگانی به شمار می‌روند و می‌توانند در کلمات غیربسیط، هسته و مقوله کلمه را تعیین کنند. اما در رویکردهای صرفی واژه‌بنیاد همانند رویکرد صرف ساختی، مقوله یک کلمه در قالب ساختی آن‌وند تعیین می‌شود و وند به عنوان یک واحد واژگانی محسوب نمی‌شود (بوی، ۲۰۰۵: ۵۳-۵۵). درواقع، بوی (۲۰۱۰) وندها (بدون نمایه واژگانی) را نشانه‌های صوری یک ساخت می‌داند و کلیت ساخت، مقوله نهایی کلمه را تعیین می‌کند. در همین راستا، آرکودیا (۲۰۱۲: ۳۷۵) در بررسی هسته کلمات غیربسیط در چارچوب صرف ساختی، مفهوم نحوی از هسته را در رویکردی که وند تنها نمود صوری بخشی از یک ساخت است، بی‌معنا قلمداد می‌کند.

۴. تحلیل داده‌ها

در این پژوهش، مجموع داده‌ها ۲۰۰ نمونه از کلمات غیربسیط است که شامل ۶۰ کلمه مشتق با وندهای اشتقاقی «-ش» و «-ان»، ۱۰۰ نمونه از اسامی یا صفات مرکب دارای وند «-نده» یا تکواژ صفر و نیز ترکیبات اسمی شامل دو اسم یا یک اسم و صفت که می‌توانند راست هسته یا چپ‌هسته باشند و ۴۰ نمونه نیز از اصطلاحات ساختی^۵ بررسی شدند.

^۱ non-monotonic

^۲ co-indexation

^۳ subpart

^۴ multiple inheritance

^۵ constructional idioms

۴-۱. اسامی مشتق

گروه اول داده‌ها شامل کلمات مشتق حاصل از فرایند اشتقاقی اسم‌مصدر ساز باوند «ش» می‌باشد، همانند «پرستش»، افزایش، پوزش، گوارش» که به طور پیش‌فرض ویژگی‌های طرح‌واره عام و اصلی یا کلان را به ارث برده‌اند و اسم مصدر یا اسم عمل محسوب می‌شوند. اکنون این سؤال پیش می‌آید که اطلاعات دستوری از جمله اطلاعات صرفی، معنایی، مقوله و هسته کلمات مشتق باوند «ش» چگونه مشخص می‌گردد؟ در ساخت‌های مشتق، میان کلمه مشتق و پایه آن، نوعی رابطه وجود دارد که این امر در قطب معنایی طرح‌واره ساختی اصلی به شکل رابطه زیربخشی نمایش داده می‌شود، یعنی معنای پایه در معنای کلمه غیربسیط سهیم است. همچنین، تلفیق این ستاک با طرح‌واره واژه‌سازی زیر، منجر به زایش کلمات مشتق مذکور شده است. در قطب صوری طرح‌واره، اطلاعات صرفی کلمه نشان داده می‌شود و پایه که ستاک حال فعل است، به همراه وند «ش» معرف ساختار صرفی یا ساختوازی این فرایند اشتقاقی است که این اطلاعات در طرح‌واره زیر صورت‌بندی می‌گردد:

$$1) <[x]_{Vi} - \text{esh} \rangle_{Nj} \leftrightarrow [SEM_j \text{ in Relation to/ on } SEM_i]_j >$$

به طور پیش‌فرض، در این طرح‌واره، کل ساخت حاصل تناظر بین یک صورت کلی و یک واحد معنایی است. در این جا، برون‌داد فرایند اشتقاقی در طرح‌واره ساختی (۱) کلمه‌ای با مقوله اسم (اسم‌مصدر) است - که البته مقوله اسمی برای همه برون‌دادهای این فرایند، مقوله‌ای غیرقابل نقض^۱ و حتمی است^۲ - و مفهوم اصلی و سرنمونی عمل را دارا است و گویشور زبان فارسی تعبیر و مفهوم عمل را از این رابطه معنایی در ساخت استنباط می‌کند. به طور پیش‌فرض، این نمونه کلمات ویژگی‌های صرفی، نحوی و معنای عمل را از طریق سازوکار وراثت پیش‌فرض از طرح‌واره فوق به ارث می‌برند و لذا، درجه انگیختگی بین صورت و معنا بالا است، یعنی رابطه صورت و معنای این کلمات از طریق این طرح‌واره برانگیخته می‌شود. به عبارتی، رابطه نمونه‌سازی براساس وراثت ویژگی‌های پیش‌فرض از طرح‌واره، میان صورت و معنای کلماتی مانند «پرستش، افزایش» برقرار است. درواقع، این‌ها، نمونه‌های مشخص‌بوده از طرح‌واره مذکور هستند.

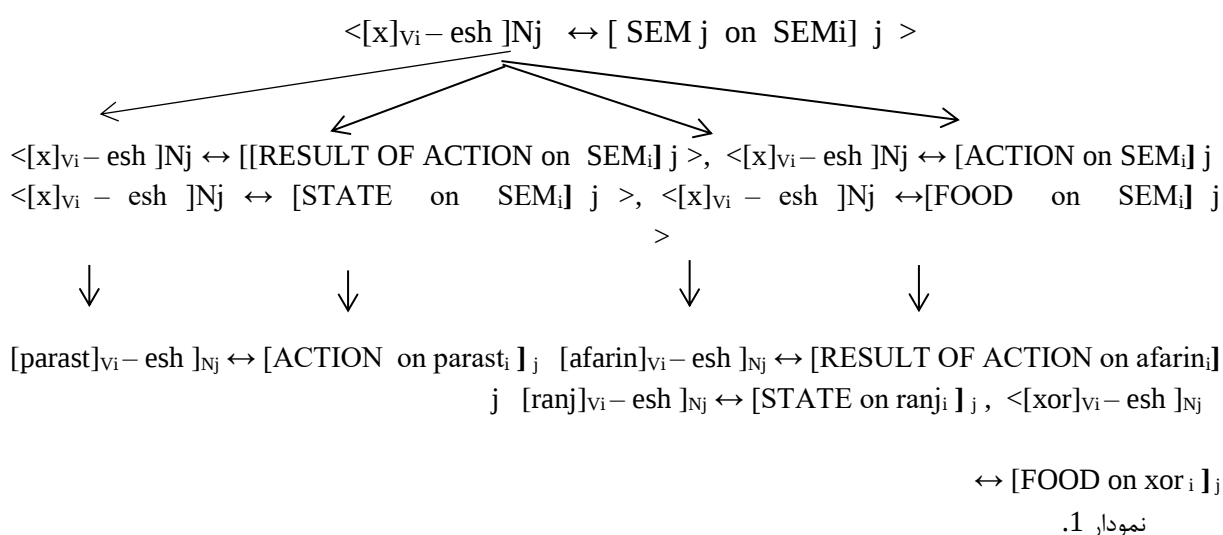
در مقابل نمونه‌های قاعده‌مند فوق، گاهی شماری از این اسامی همانند «گویش، رنجش، دانش، آفرینش، خورش» مفهوم مستقیم عمل را ندارند و بر اسامی عام، حالت، انتزاعی یا حاصل عمل همانند «آفرینش» دلالت دارند یا «خورش» که به نوعی غذا اشاره می‌کند و برون‌دادهای این فرایند اشتقاقی به لحاظ همزمانی، ویژگی معنایی طرح‌واره اصلی را به ارث نمی‌برند و دارای معانی خاص‌تری هستند، لذا درجه انگیختگی میان صورت و معنا در این نمونه‌ها کمتر از نمونه‌های اول است. در این موارد با چندمعنایی در این ساخت مواجه هستیم و اسامی مختوم به وند «ش» بر چند معنا دلالت می‌کنند که می‌تواند به دلیل تأثیرات تاریخی یا بسط معنایی احتمالی باشد. چندمعنایی را در زیر طرح‌واره‌ها می‌توان بازنمایی کرد. وجود چند معنای یک ساخت را می‌توان به کمک واژگان سلسله‌مراتبی توجیه کرد، به طوری که نمونه‌ها می‌توانند به طور پیش‌فرض، معنایشان را از طریق سازوکار

^۱ non-defeasible

^۲ مهم‌ترین ویژگی غیرقابل نقض در طرح‌واره‌های واژه‌سازی، مقوله دستوری برون‌داد واژه‌سازی است.

وراثت پیش‌فرض به ارث برند یا هنگامی که معنای خاص‌تری داشته باشند، باز هم زیرشاخه‌ای از طرح‌واره ساختی اصلی باقی می‌مانند و همه آن‌ها به کمک واژگان سلسله‌مراتبی بازنمایی می‌شوند.^۱

همان‌طور که پیش‌تر ذکر شد در صرف ساختی، وراثت به معنای انگیزتگی است و رابطه بین طرح‌واره و واژه‌های وابسته به آن از نوع انگیزخته است. انگیزتگی امری مدرج است که در سطوح پایین‌تر هم در زیرطرح‌واره‌های چندمعنایی، می‌تواند مجدداً بازانگیزخته شود^۲، به ویژه در مواردی که زایا می‌گردند. بنابراین، کلمات مشتق فوق که معنایی غیر از عمل دارند، با این که در ذیل طرح‌واره اصلی باقی می‌مانند، انشعابات متفاوتی را شکل می‌دهند. وجود این زیرطرح‌واره‌ها باعث می‌شود که انگیزتگی در رابطه میان صورت و معنای این نمونه‌های خاص وجود داشته باشد، به جای این که متوسل به استثنا خواندن نمونه‌های مختوم به «-ش» با معنایی غیر از عمل شویم. در مجموع، چهار زیرطرح‌واره از میان ساخت داده‌های مشتق این پژوهش به دست آمد:

سلسله‌مراتب مشتقات «-ش» در واژگان

در سطر اول نمودار ساخت اصلی و در سطرهای دوم و سوم ساخت میانی و سپس نمونه‌ها قرار گرفته‌اند. تعیین مقوله نهایی این نمونه‌ها برعهده کل ساخت مذکور است که مقوله اسمی را به برونادهای این فرایند اعطا می‌کند^۳. همجواری این وند با ستاک حال فعل در این ساخت، چند زیرطرح‌واره ساختی را پدید می‌آورد که دارای ویژگی‌های مخصوص به خود هستند که می‌تواند مغایر با برخی از ویژگی‌های طرح‌واره اصلی باشند. به لحاظ معنایی، پایه واژگانی در تعیین معنای کل ساخت تاثیرگذار

^۱ زوئیکی (Zwicky, 1985)، پایه فرایند اشتقاقی را یک موضوع معنایی می‌داند و وند را فقط یک عملگر معنایی (semantic functor) در نظر می‌گیرد و هسته معنایی را از هسته مقوله‌ای متمایز می‌سازد. اما با بازتعریف این دونوع هسته در صرف ساختی، برای جلوگیری از طرح هسته‌های جداگانه هسته معنایی (پایه کلمه)، هسته نحوی (مقوله نهایی کلمه)، هسته ساختوازی (نمود صوری یک وند)، آرکودیا (2012) مسئول تعبیر کلمات مشتق را هم اطلاعات معنایی موجود در پایه فعلی و هم اطلاعات کل ساخت می‌داند.

^۲ remotivate

^۳ برابری یا نابرابری مقوله پایه کلمه مشتق با مقوله نهایی کلمه مشتق، ساخت-ویژه^۴ است، به عنوان نمونه در برخی کلمات فارسی، همانند «گرمایش یا نرمش» پایه به ترتیب اسم و صفت است، اما در نمونه‌های مورد بررسی این پژوهش، پایه طرح‌واره ساختی اشتقاق، ستاک حال فعل است و مقوله نهایی آن اسم است.

است و به نظر می‌رسد که معنای وند «-ش» در این نوع کلمات با تکیه بر ستاک حال فعل خاصی (با توجه به معنای واژگانش) که در مجاورش قرار دارد، مشخص می‌گردد که بر عمل، حالت اسم غذا و... دلالت دارد. بنابراین این وند، معنایش را از حضور در این طرح‌واره ساختی دریافت می‌کند و بیشتر به عنوان نمود صوری بخشی از یک طرح‌واره واژه‌سازی تظاهر می‌یابد و لذا، مقوله اسمی این طرح‌واره از کلیت ساخت نشأت می‌گیرد. با توجه به ملاحظات فوق، از آنجایی که اطلاعات صرفی و معنایی به طور عام از کلیت ساخت استخراج می‌شود، هسته هم در این نوع کلمات تحت تأثیر ساخت است. همه داده‌های بالا مقوله واژگانی اسم را دارند، به این دلیل که برطبق الگو یا طرح‌واره اسم‌ساز نمونه‌سازی شده‌اند و برون‌داد نهایی یک اسم است. بنابراین، هسته تابع ساخت است و تعیین وند «-ش» به عنوان هسته، موضوعیتی ندارد.

۴-۲. اسامی مرکب

در این قسمت به بررسی دو دسته از اسامی مرکب می‌پردازیم:

۴-۲-۱. ترکیبات فعلی پسوندی با «-ان»

در دسته اول از گروه دوم داده‌ها، ترکیبات فعلی با پسوند «-ان» که همگی اسم هستند، گرچه به لحاظ معنایی به انواع طبقات اسم اشاره می‌کنند. برخی از نمونه‌های این دسته شامل «تیرباران، پشت‌پازان، مگس‌پران، آفتاب‌گردان، آب‌گردان، صحنه‌گردان، آتش‌سوزان، پیغام‌رسان» است. در بررسی این نمونه‌ها، به نقش ساخت و نیز وند «-ان» در این طرح‌واره ساختی در تعیین اطلاعات دستوری همانند مقوله، هسته و اطلاعات معنایی می‌پردازیم. سلسله‌مراتب طرح‌واره‌های ساختی این نوع داده‌ها با صورت‌بندی زیر بازنمایی می‌شوند:

$$2) < [N_i \ V_j]_{V_j} - an \]_{N_k} \leftrightarrow [SEM_j \ on \ SEM_i]_k >$$

$$< [N \ V]_{V_j} - an \]_{N_k} \leftrightarrow [ACTION \ on \ SEM_i]_k >$$

$$< [tir \ N \ bar_v]_{V_j} - an \]_{N_k} \leftrightarrow [ACTION \ on \ tirbar_i]_k >$$

در قطب صوری طرح‌واره ساختی اصلی و زیرطرح‌واره‌های آن، با فرض وجود الگوی ترکیب-اشتقاق، در جایگاه پایه این طرح‌واره، حضور یک ستاک فعلی مرکب وابسته^۱ با نمایه V_i را شاهدیم. این ستاک به عنوان یک واژه آزاد در واژگان وجود ندارد، بلکه به یک فعل مرکب یا گروه فعلی در واژگان سلسله‌مراتبی تعلق دارد و می‌تواند در فرایندهای واژه‌سازی به عنوان پایه حضور داشته باشد که این امر همراستا با مفهوم ستاک^۲ در صرف واژه‌بنیاد^۳ است. ستاک در کلمات «تیرباران» و «پیغام‌رسان» به ترتیب «تیر+بار» و «آتش+سوز» است که به عنوان یک ساخت فعلی وابسته در فرایند اشتقاق با «-ان» به شمار می‌آیند. در تحلیل ساختی این نوع کلمات مرکب فعلی، در قطب صوری، الگو یا طرح‌واره زایش ستاک فعلی مرکب همانند «تیر+بار» در

^۱ bound compound verb stem

^۲ در صرف واژه‌بنیاد، ستاک صورتی آوایی است که فارغ از معنا عمل می‌کند و یک فعل با توجه به بافت صرفی می‌تواند چند نوع ستاک داشته باشد که همه به یک واژه فعلی تعلق دارند.

^۳ lexeme based approach

طرح‌واره واژه‌سازی دیگر (فرایند اشتقاق با «-ان») درونه‌گیری می‌کند^۱ و یک الگوی تلفیقی جدید را می‌سازد که زیاست. برطبق دیدگاه بوی (۲۰۱۰: ۵۰ و ۲۰۰۷)، این پدیده زایایی درونه‌ای^۲ نام دارد، به طوری که با تلفیق دو طرح‌واره واژه‌سازی، یک طرح‌واره واژه‌سازی جدید و زایا به وجود می‌آید، حتی اگر یکی از طرح‌واره‌های زایا نباشد. این الگوی ساخت‌واژی جدید با تلفیق و یکسان‌سازی دو الگو ساده شده است و الگویی برای زایش کلمات جدید در زبان می‌شود. در قطب معنایی طرح‌واره، مفهوم عمل به عنوان یک واحد معنایی است که در تناظر با یک ترکیب فعلی پسوندی با «-ان» قرار می‌گیرد. نمونه‌های «تیرباران، آتش-سوزان» در چارچوب این طرح‌واره تلفیقی خلق می‌شوند و ویژگی‌های صوری و معنایی آن را به کمک وراثت پیش‌فرض به ارث برده‌اند، به همین دلیل کاملاً قراردادی محسوب می‌شوند. درواقع، این طرح‌واره این نوع نمونه‌کلمات را برمی‌انگیزاند و لذا، درجه انگیزش‌پذیری این ساخت بالا است، چرا که اطلاعات طرح‌واره فوق و ویژگی‌های پیش‌فرض این طرح‌واره را نقض نکرده‌اند و قطب صوری طرح‌واره به عنوان یک قالب صوری کلی، این معنی مصدری را برمی‌انگیزاند و لذا، وراثت نقش انگیزشی دارد و تناظر میان قطب صوری و قطب معنایی (صورت و معنا)، تناظری قاعده‌مند و قراردادی است^۳. همچنین، زایش کلمات جدید دیگر به کمک این طرح‌واره واژه‌سازی براساس روابط جانشینی میان کلمات است که در آن رابطه نظام‌مند میان صورت و معنای طرح‌واره اهمیت دارد که منجر به تولید چنین ترکیباتی می‌شود.

بسیاری از نمونه‌ها از این اطلاعات پیش‌فرض در بالاترین سطح پیروی می‌کنند ولی برخی از آن‌ها تابعیت نمی‌کنند و ویژگی‌های پیش‌فرض را نقض می‌کنند، چون گاهی یک کلمه اطلاعات خاصی دارد که جایگزین همه یا برخی از اطلاعات طرح‌واره اصلی می‌شود. لذا در این نوع نمونه‌ها، برخی ویژگی‌های پیش‌فرض قابل نقض (قابل فسخ)^۴ هستند. البته، در این موارد خاص هم ویژگی‌های عام طرح‌واره اصلی از بین نمی‌رود، بلکه آن نمونه کلمه خاص از آن پیروی نمی‌کند و باید از طریق زیرطرح‌واره‌ها در سطوح پایین‌تر واژگان سلسله‌مراتبی سازماندهی شوند.

در دسته دوم، کلماتی همانند «مگس‌پران، آب‌گردان» وجود دارند که نمونه اول اسم قطعه و ابزاری برای راندن مگس (انوری، ۱۳۸۱) است و «آب‌گردان» که اسم ظرفی دسته‌دار برای برداشتن آب و غذا (انوری، ۱۳۸۱) است. این دو کلمه با این‌که به لحاظ صوری همانند کلمات قبل شامل ستاک فعلی مرکب وابسته (به عنوان پایه) به همراه وند «-ان» هستند، معنای مصدری ندارند و معنای آن‌ها، از طرح‌واره عام و اصلی پیش‌بینی نمی‌شود. در این طبقه، معنا متفاوت از معنای کلمات دسته اول است. برای تحلیل این تنوعات معنایی، فرض وجود ساخت با دو قطب صوری و معنایی بسیار اهمیت دارد، زیرا عملکرد قطب صوری متفاوت با عملکرد قطب معنایی است و تفاوت‌ها امکان‌پذیر است، یعنی با این‌که قطب صوری در ساخت کلمات دو دسته بالا، یکسان است، اما قطب معنایی متفاوت عمل می‌کند و دیگر نیازی نیست تا کلمات دسته دوم را استثناء یا ناقض معنای عمل بدانیم، بلکه به کمک رویکرد ساختی، این دسته تحت تسلط زیرطرح‌واره‌ای با مفهوم اسم ابزار در واژگان سلسله‌مراتبی استقرار می‌یابد. در این دسته هم، قطب صوری این زیرطرح‌واره و به تبع آن، صورت کلمات این دسته، این معنا را برمی‌انگیزاند، گرچه

¹ embed

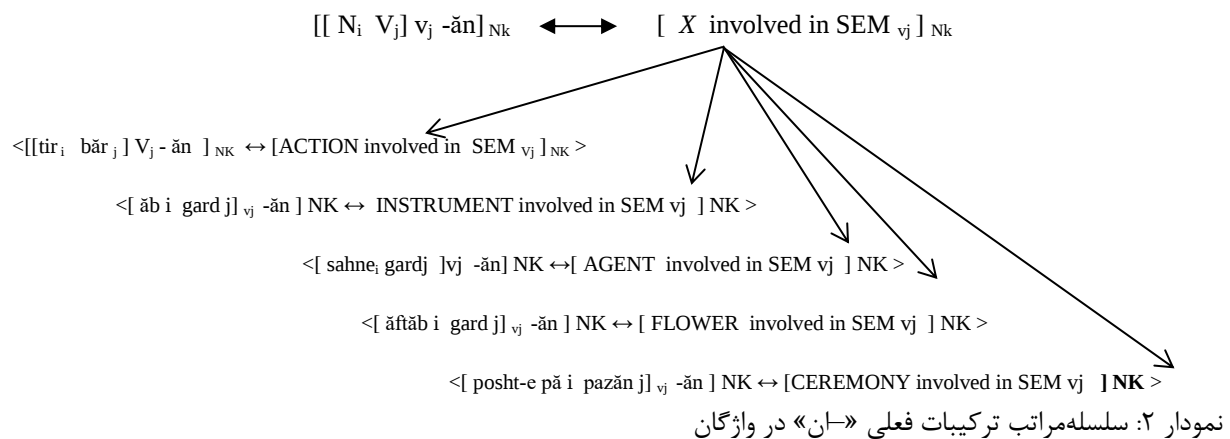
² embedded productivity

^۳ باید اضافه کرد که تناظر صورت و معنا، لزوماً به معنای تقارن (symmetry) و وجود رابطه یک-به-یک میان اجزاء صورت و معنا نیست.

⁴ defeasible

مفهوم عمل را از طرح‌واره اصلی و عام به ارث نبرده و آن را فسخ کرده است. این زیرطرح‌واره به زیبایی طرح‌واره اصلی با معنای مصدری نیست. اما، در این زیرطرح‌واره ساختی هم، در مقیاسی کوچک‌تر، قطب صوری با واحد معنایی ابزار همبستگی دارد. در نمونه‌های دیگر، همانند «صحنه‌گردان» به معنای مدیر صحنه (انوری، ۱۳۸۱) و اسم شغل است، «پیغام‌رسان» اسم فاعل است، یا «آفتاب‌گردان» که نام یک گل است، انواع دیگری از اسامی هستند که از ویژگی‌های معنای مصدری پیش‌فرض در طرح‌واره اصلی عدول کرده‌اند و لذا از دیدگاه رویکرد ساختی، به طور ناقص توسط طرح‌واره اصلی برانگیخته شدند و می‌توانند در زیرطرح‌واره‌ها جای گیرند، با وجود این که پایه به لحاظ ساخت‌وازی و نحوی در همه این نمونه‌ها، مشترکاً ساخت فعلی مرکب وابسته‌ای است که به عنوان درون‌داد این فرایندهای واژه‌سازی حضور دارد، به عنوان یک ویژگی صوری پیش‌فرض در تمام نمونه‌ها رعایت شده است. در نمونه‌ای دیگر، کلمه «پشت‌پازان» اسم مصدری است که به معنای مراسمی سنتی است. حضور یک عنصر وندی در جوار یک ستاک فعلی مرکب وابسته، که قطب صوری مشترکی را در ساخت کلمات فوق نمایش می‌دهد، اما بر چند معنا دلالت می‌کند، نشان می‌دهد که قطب معنایی متفاوت از قطب صوری عمل می‌کند و این چند معنایی در قالب ساخت می‌تواند شکل گیرد که این وند، بخشی از این ساخت را می‌سازد. دیگر این که، سه کلمه «آب‌گردان، صحنه‌گردان، آفتاب‌گردان» که به لحاظ صوری یکسان هستند، اما چه چیزی سبب می‌گردد که به ترتیب اسم ابزار، اسم شغل و اسم گل به شمار آیند؟ در پاسخ باید گفت حضور واژه اسمی (به عنوان موضوع درونی فعل پایه) با معنایی متفاوت در ساخت ستاک فعلی مرکب وابسته در این کلمات، تأثیر قابل توجهی بر تعیین معنای نهایی آن‌ها دارد که اگر در این قالب ساختی قرار گیرد، می‌تواند منجر به تولید مفاهیم ابزار، شغل و اسم گل گردد. لذا، فرض وجود تمایز عملکرد قطب صوری از قطب معنایی در این جا تأیید می‌گردد.

معمولاً وند «-ان» به طور سنتی در صرف زایشی، به عنوان هسته قلمداد می‌شد که به دلیل چارچوب زیرمقوله‌ای‌اش، باید به یک ستاک فعلی مرکب ملحق شود تا کلمات مرکب مشتق با این وند خلق شوند. اما در تحلیل ساختی از این کلمات، این وند به عنوان نمود صوری بخشی از یک طرح‌واره تلفیقی ترکیب و اشتقاق است و کلیت ساخت است که مقوله کلمه را تعیین می‌کند. از آنجایی که اطلاعات صرفی، نحوی و معنایی کلمه به طور عام، از کلیت ساخت و چندمعنایی این وند به واسطه زیرطرح‌واره‌ها تعیین می‌شود، هسته هم در این نوع کلمات تحت تأثیر ساخت است. به عبارتی، هسته تابع ساخت است و اساساً نیازی به فرض وجود هسته در تعیین مقوله این کلمات نیست، زیرا این کلمات به کمک وراثت ویژگی اسمی از طرح‌واره ساختی اسم‌ساز، نمونه‌سازی شده‌اند و لذا، مقوله برون‌داد نهایی، اسم است. نمودار سلسله‌مراتبی طرح‌واره اسم‌ساز با «-ان» با چندمعنای عمل، ابزار، فاعلیت، اسم گل و مراسم به شکل زیر بازنمایی می‌گردد:

با ترسیم سلسله‌مراتب بالا در قالب طرح‌واره اصلی و زیرطرح‌واره‌ها می‌توان درجات متنوعی از انگ‌بخستگی میان صورت و معنای کلمات بازنمایی کرد، و آن نمونه‌هایی که معنای عمل دارند، از انگ‌بخستگی بالا و نمونه‌های دیگر با معانی متنوع‌تر، انگ‌بخستگی در حد متوسط دارند که البته، هرچه این زیرطرح‌واره‌ها زیاتر باشند، به همان میزان انگ‌بخستگی افزایش می‌یابد.

۴-۲-۲. ترکیبات فاعلی

در دسته دوم داده‌ها از این گروه، دو نوع اسم مرکب فاعلی انتخاب شده‌اند که در اولین گروه، مفهوم فاعلیت دارای نمود صوری و در دومین گروه، این مفهوم بدون نمود صوری است. نوع اول، ترکیباتی همانند «پاک‌کننده، پدیدآورنده» که اصطلاحاً درون‌مرکز هستند و از افعال مرکب ترکیبی «پاک‌کردن و پدیدآوردن» اشتقاق یافته‌اند. این کلمات مرکب دارای وند فاعلی-نده هستند که درمقایسه با نوع دوم از این کلمات قرار می‌گیرند که آن‌ها هم درون‌مرکز هستند. در این نمونه‌ها نیز همانند نمونه‌های قبل، پایه طرح‌واره ساختی فاعلی یک ستاک فعلی مرکب وابسته است که ساختی میانی در سلسله‌مراتب واژگانی به شمار می‌آید که وند اشتقاقی «-نده» به آن ملحق می‌شود. در کلمات نوع دوم، پایه از طریق فرایند انضمام اسم به فعل ساخته شده که یک ستاک فعلی مرکب وابسته است. در تشکیل اسم فاعل بر مبنای این پایه، نشانه صوری یا وند فاعلی وجود ندارد، نظیر «فرصت‌طلب، سودجو». از منظر صرف زایشی، وند «-نده» در کلمات نوع اول هسته و تعیین‌کننده مقوله کلمات مرکب فعلی درون‌مرکز است. ولی در کلمات نوع دوم در این دسته، تکواژ صفر به عنوان هسته نقش ایفا می‌کند و معنای فاعلی و مقوله نهایی آن‌ها را معین می‌کند. تفاوت این دو نوع از کلمات مرکب فعلی در اخذ وند به عنوان نشانه صوری یک فرایند اشتقاقی این است که در نوع اول، ترکیب اسم/صفت با یک همکرد فعلی، ستاک فعلی مرکب را ساخته که با وند «-نده»، یک مرکب فعلی درون‌مرکز را می‌سازد. اما در نوع دوم، اسم به عنوان موضوع درونی یک فعل متعدی به آن منضم شده است و این زنجیره، مجموعه نحوی و معنایی کاملی می‌سازد که می‌تواند نقش پایه یک فرایند اشتقاقی اسم فاعل‌ساز را بازی کند. در این نوع کلمات، فرایند اشتقاق اسم فاعل‌ساز، نمود صوری ندارد، بنابراین مقوله نهایی کلمه را چگونه می‌توان تعیین کرد؟ در این جاست که مفهوم ساخت یا طرح‌واره ساختی می‌تواند به شکل مؤثری تعیین‌کننده اطلاعات دستوری از جمله تخصیص مقوله اسم فاعل به کلماتی همانند «فرصت‌طلب، سودجو» باشد. در تعیین معنا، هم معنای ستاک فعلی مرکب وابسته به عنوان پایه در معنای کلمه سهیم است و هم مهم‌تر،

طرح‌واره ساختی اصلی است که وظیفه‌اش اسم فاعل‌سازی است و مفهوم فاعلیت را به برون‌داد این فرایند واژه‌سازی اعطا می‌کند؛ به این دلیل که مشخصه فاعلیت ویژگی اصلی و غیرقابل فسخ این طرح‌واره است، کلمات در ذیل آن نیز به طور پیش‌فرض، این ویژگی را به ارث می‌برند، بدون این که لزومی به نمود صوری یک وندی اشتقاقی باشد. بنابراین، در این نوع تحلیل ساختی، در عوض طرح تکواژ صفر به عنوان یک راه‌حل برای تعیین مقوله اسم فاعل در این نوع از کلمات، ساخت یا طرح‌واره ساختی مسئول تعیین مقوله نهایی کلمه و ویژگی‌های معنایی اسامی فاعل است.

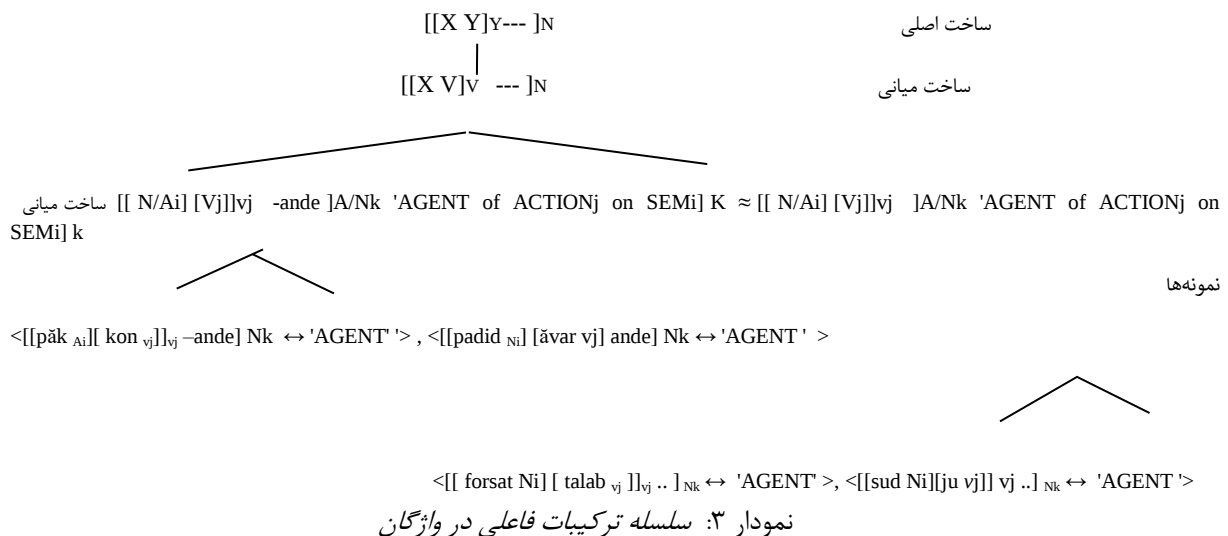
در تحلیل ساختی از اسامی فاعل، چه دارای وند چه بدون وند، همگی تحت تسلط یک طرح‌واره اصلی و سپس طرح‌واره‌های میانی قرار می‌گیرند و نمونه کلمات نیز در پایین‌ترین سلسله‌مراتب جای می‌گیرند. هر سطح به طور پیش‌فرض، ویژگی‌های سطح بالاتر خود را به ارث می‌برد، مگر جایی که ویژگی‌های متفاوت و خاص در کلمه‌ای باشد که آن هم زیرشاخه‌ای از سلسله‌مراتب واژگانی را به خود اختصاص می‌دهد. در مجموع، تعیین مقوله نهایی هر نوع از کلمات برعهده ساخت است. درواقع، الگوی این ساخت به اسم‌فاعل‌سازی در زبان فارسی تخصیص یافته است که وند -نده می‌تواند به عنوان نمود صوری معنای فاعلیت در این ساخت تظاهر یابد یا اصلاً نمودی نداشته باشد. در نتیجه وجود یا نبود وند، تفاوتی در مقوله این کلمات ایجاد نمی‌کند. البته لازمه‌های صرفی و نحوی ستاک فعلی مرکب وابسته در قطب صوری تعیین‌کننده وجود وند نمود صوری است. از منظر رویکرد ساختی، طرح راه حلی همانند تکواژ صفر مقرون به صرفه نیست، زیرا برای هر دسته از موارد غیرعام و مستثنی باید یک راه حل ارائه دهیم و این شیوه اقتصادی نیست.

نکته دیگر این است که به پیروی از دیدگاه بوی (۲۰۰۵: ۹-۱۰) این طرح‌واره‌های میانی در شکل‌گیری کلمات مرکب فعلی با وند-«-نده» یا بدون آن در تناوب (≈) با یکدیگر قرار دارند و وجود رابطه جانشینی میان کلمات در این طرح‌واره‌ها نشان می‌دهد که خلق این نوع کلمات غیربسیط، به عنوان بسط رابطه نظام‌مند صورت و معنای کلمات موجود به کلمات جدید است. در نمودار زیر سلسله مراتب کلمات مرکب فعلی با مفهوم فاعلی در واژگان نشان داده می‌شود (نمودار ۳).

هنگامی که از ترکیبات درون مرکز سخن می‌گوییم، از منظر رویکرد زایشی بدین معناست که کلماتی دارای هسته هستند و هسته نقش تعیین‌کننده در اطلاعات دستوری کلمه دارد. در مقابل ترکیبات بالا، ترکیبات فعلی همانند «کمرشکن، سخت‌گیر» وجود دارند که اطلاعات دستوری خاص و غیرقابل پیش‌بینی دارند، و عناصر تشکیل‌دهنده آن‌ها در تعیین هسته یا مقوله آن‌ها نقشی ندارند و روابط نحوی و معنایی از جمله هسته و وابسته، معاشمولی و دیگر موارد در میان اجزاء آن‌ها مشاهده نمی‌شود، لذا هیچکدام از عناصر، هسته محسوب نمی‌شوند و مقوله آن را تعیین نمی‌کنند. به همین دلیل در رویکرد زایشی، آن‌ها را بدون هسته در نظر می‌گیرند یا هسته را بیرون از ساختار کلمه می‌دانند که اصطلاحاً برون مرکز نامیده می‌شوند.^۱ در این موارد، می‌توان با فرض وجود ساخت به عنوان ابزاری نظری که قالب کلی آن در تعیین اطلاعات دستوری کلمه اهمیت دارد، این چالش را کمرنگ ساخت. لذا، ترتیب هسته و وابسته در ساختار کلمه مرکب اهمیتی ندارد، چرا که تعیین مقوله و معنا برعهده کلیت

^۱ در ترکیبات غیرفعلی دیگر هم نظیر «چشم‌پزشک و خوش‌اخلاق» به طور سنتی هسته را عناصر سمت چپ یعنی «پزشک و اخلاق» می‌دانند، درحالی که هسته کلماتی نظیر «نبات‌داغ، آب‌لیمو، مادر بزرگ» عناصر سمت راست یعنی نبات، آب و مادر می‌باشد. در زبان فارسی، هسته در کلمات مرکب جایگاه ثابتی ندارد و شماری از این کلمات راست‌هسته و شماری دیگر چپ‌هسته هستند. لذا رویکرد پارامتری راست‌هسته یا چپ‌هسته، نمی‌تواند قاعده عامی برای جایگاه ثابت هسته ارائه دهد. این واقعیت زبانی، چالشی برای تحلیل دستوری ایجاد می‌کند.

ساخت است و ترتیب عناصر درونی این کلمات تأثیرگذار نیستند. به همین دلیل است که در رویکرد ساختی، مفهوم هسته در این کلمات مرکب، جای خود را به ساخت می‌دهد و ساخت به جای هسته، مسئول تخصیص اطلاعات دستوری از قبیل مقوله اسم فاعل و ... در این کلمات است. ضمن این‌که، همهٔ انواع ترکیبات فاعلی چه قاعده‌مند و چه موارد خاص و غیرقابل پیش‌بینی، را می‌توان به کمک مفهوم ساخت و سازوکار وراثت اطلاعات دستوری تحلیل کرد و موارد خاص را در ذیل زیرطرح‌واره‌ها توجیه نمود.

۳-۴. اصطلاحات ساختی

گروه سوم داده‌ها اسامی مرکبی هستند که اصطلاحات ساختی یا ساخت‌های نیمه‌پر واژگانی^۱ نامیده می‌شوند، بدین معنا که یک عنصر آن‌ها متغیر و عنصر دیگر ثابت می‌باشد، مانند «مهمان‌خانه، داروخانه، قهوه‌خانه» یا «گذرنامه، بارنامه، بخشنامه». در این کلمات، عنصر «خانه» و «نامه» معانی اصلی و پیش‌فرض خود را ندارند. براساس دیدگاه بوی (۲۰۱۸: ۷ و ۸) در این نوع ترکیبات، عنصر ثابت دارای معنا یوآبسته به ساختی است که در آن قرار دارد، ولی هنگام کاربرد مستقل، بر این معنا دلالت نمی‌کند. در کلمات فوق «خانه» و «نامه»، معنای خاص‌شان را به دلیل وقوع در جایگاه سمت چپ درون این نوع ساخت‌ها به دست می‌آورند که بدون در نظر گرفتن طرح‌واره ساختی مربوطه‌شان نمی‌توانند این معانی را داشته باشند و می‌توان این عناصر را شبه‌وند^۲ نامید. در این ساخت‌ها، شاهد فسخ ویژگی معنایی پیش‌فرض هستیم که در زیرطرح‌واره مربوطه، این معنای قابل پیش‌بینی و مفروض در سطح بالای واژگان سلسله‌مراتبی، لغو می‌گردد و کلمه، بخشی از انگیزتگی‌اش را از دست می‌دهد ولی فرض وجود اصطلاح ساختی، این انگیزتگی در رابطه میان صورت و معنا را احیا می‌کند و معنای‌شان را شفاف می‌سازد:

$$3) [[x]_{Ni} [xane]_{Nj}]_{Nk} \leftrightarrow [SEM_i \text{ on place}_j]_k$$

^۱ Partially lexically filled constructions

^۲ affixoid

4) $[[x]_{Ni} [name]_{Nj}]_{Nk} \leftrightarrow [SEM_i \text{ on } paper]_k$

با فرض وجود این ساخت‌ها، معنای وابسته به ساختِ عناصر «خانه و نامه» فقط هنگامی حاصل می‌شود که در طرح‌واره‌های ساختی ۳ و ۴ قرار می‌گیرند و فارغ از معنای اصلی و مستقل «خانه» (به عنوان مکانی برای زندگی) و «نامه» (کاغذی برای نوشتن و پُست کردن) عمل می‌کنند. فرض وجود ساخت برای تعبیر این نوع کلمات کاملاً ضروری است و بدون در نظر گرفتن چنین ساختی، توجه چنین معنایی امکان‌پذیر نیست. برطبق دیدگاه آرکودیا و باسیانو^۱ (2018) پیدایش معنای جدید برای این عناصر واژگانی، بخشی از طرح‌وارهٔ واژه‌سازی است. در نتیجه، وجود این عناصر در ساخت‌های بالا معنای آن‌ها را غنی‌تر و خاص‌تر می‌سازد. به عنوان نمونه، معنای «قهوه‌خانه» صرفاً به معنای جایی نیست که فقط قهوه در آن نوشیده می‌شود، بلکه چای، نسکافه و حتی غذا در آن‌جا خورده می‌شود. این واقعیت معنایی را می‌توان به خوبی از طریق طرح‌وارهٔ ساختی توجه‌کرد، به این دلیل که معنای دیگر «قهوه» فقط در قالب چنین ساختی برانگیخته می‌شود. بنابراین از طریق این ساخت، معنای «قهوه‌خانه» برانگیخته می‌شود.

هسته در این نوع کلمات، از منظر صرف زایشی، عناصر «خانه و نامه» می‌باشد، یعنی در فارسی این کلمات چپ‌هسته هستند. اما، در چارچوب رویکرد ساختی، چون این دو عنصر ثابت در کلمات این دسته از مفهوم اصلی خود دور شده‌اند و به نظر می‌رسد که گرایش به شبه‌وند شدن دارند، لذا، در تعیین ویژگی‌های این ساخت نقش کمتری نسبت به نقش کلیت ساخت دارند. در این راستا، اطلاعات درمورد یکسانی مقولهٔ اسمی «خانه و نامه» با مقولهٔ اسمی کل این ساخت، بخشی از ساخت را تشکیل می‌دهد و دیگر برای تحلیل آن‌ها، ضرورتی به وجود یک قاعدهٔ اضافی نیست.

۵. بحث و نتیجه‌گیری

در پاسخ به سؤال اول مبنی بر چگونگی تعیین اطلاعات دستوری همانند ویژگی‌های صرفی و نحوی، معنایی و مقولهٔ کلمات غیربسیط باید اظهار داشت که به طور پیش‌فرض، این نمونه‌ها ویژگی‌های دستوری از جمله مقولهٔ نهایی و اطلاعات معنایی‌شان را از طرح‌واره اصلی و زیرطرح‌واره‌های مسلط بر خود از طریق سازوکار وراثت دریافت می‌کنند. با معرفی ابزار نظری همچون زیرطرح‌واره تحت تسلط طرح‌وارهٔ اصلی، می‌توانیم موارد کمتر قاعده‌مند و به‌ویژه خاص را توجه نماییم، بدون این که در پی یافتن راه‌حل‌های پراکنده همچون طرح تکواژ صفر، قاعده راست‌هسته یا چپ‌هسته برای توجه نمونه‌های خاص باشیم. فرض وجود دو قطب صوری و معنایی در ساخت کلمات غیربسیط فارسی و رابطهٔ نظام‌مند میان کلیت قطب صوری با یک معنای واحد بدون لزوم رابطهٔ یک‌به‌یک میان این دو، سبب شد که یک شیوه تحلیلی واحدی برای انواع داده‌های این پژوهش استفاده شود، علیرغم این که گروه‌های متفاوت داده‌ها به لحاظ پیچیدگی ساختوازی با هم تفاوت داشتند. روابط میان صورت و معنای داده‌ها از طریق طرح‌وارگی، الگوی چندمعنایی، رابطه جانشینی و روابط نمونه سازی و زیربخشی برانگیخته می‌شوند.

در پاسخ به سؤال دوم در مورد جایگاه هسته در مجموعه اطلاعات دستوری این کلمات از منظر رویکرد ساختی، این نتیجه حاصل شد که هسته در تحلیل صرفی داده‌های فوق برطبق رویکرد ساختی جای خود را به ساخت می‌دهد و نمونه‌کلمات هم به

¹ G.F. Arcodia & B. Basciano

طور پیش‌فرض، ویژگی‌های ساخت را به ارث می‌برند. در نتیجه، آنچه مقوله کلمه مشتق را تعیین می‌کند، قالب یا طرح‌واره ساختی اصلی است که تعیین‌کننده مقوله نهایی کلمه و دیگر ویژگی‌های آن است. لذا، وند نمود صوری بخشی از یک ساخت یا بخشی از کلمات است. همچنین در تحلیل ترکیبات نیز، هسته به حاشیه رانده می‌شود. پیامد درحاشیه رانده شدن هسته در رویکرد ساختی، کم‌رنگ شدن مرز میان ترکیبات درون مرکز و برون مرکز است که به یک شیوه توصیف، تحلیل و توجیه می‌شوند، بدون این‌که به راه‌حل‌های فرعی برای توجیه راست‌هسته بودن یا چپ‌هسته بودن کلمات مرکب، فرض وجود تکواژ صفر در کلمات مرکب بدون وند متوسل شویم. پذیرش رویکرد پارامتری در تعیین هسته اسامی مرکب فارسی که برخی راست‌هسته هستند، و برخی دیگر چپ‌هسته، عدم انسجام و ناهمسانی را در تحلیل به همراه دارد. اما مزیت رویکرد ساختی نسبت به رویکرد پارامتری به هسته، این است که تغییر در ترتیب هسته و وابسته در کلمات مرکب برای تحلیل دستوری مشکل‌ساز نیست. در مجموع، کلمات مرکب بدون وند، ترکیبات برون مرکز، اصطلاحات ساختی به شکل قوی‌تری (نسبت به موارد قاعده‌مند) رویکرد صرف ساختی را در تحلیل دستوری تایید می‌کنند، به این دلیل که اطلاعات معنایی و مقوله‌شان را کمتر می‌توان از ساختار ساخت‌وازی آن‌ها (قطب صوری) پیش‌بینی کرد و لذا نیاز به مفهومی همچون ساخت دارند تا با اتکا بر آن، اطلاعات دستوری‌شان تخصیص گردد. از این‌رو، تحلیل ساختی انواع کلمات غیربسیط مورد بررسی این پژوهش، عام‌تر و مقرون به صرفه‌تر از تحلیل‌های صرفی زایشی به نظر می‌رسد، اگرچه چالش آن این است که تحلیل دستوری از ساخت این نوع داده‌های فارسی را تاحدی نامقید می‌سازد.

منابع

- ارکان، فائزه و حیدرپور بیدگلی، تهمینه (۱۳۹۹). صرف: رویکردهای نظری و کاربرد آن‌ها در زبان فارسی. تهران: سمت.
- انوری، حسن (۱۳۸۱). فرهنگ بزرگ سخن. تهران: انتشارات سخن.
- بهرامی خورشید، سحر (۱۳۹۸). دستور شناختی: مبانی نظری و کاربردی آن در زبان فارسی. تهران: سمت.
- رفیعی، عادل و ترابی، سارا (۱۳۹۳). «وراثت و انگ‌بختگی رابطه صورت و معنی در واژگان: نمونه‌هایی از واژه‌سازی زبان فارسی». نشریه علم زبان. سال دوم، شماره سوم.
- رفیعی، عادل (۱۳۹۱). «مفهوم عامل در واژه‌های مشتق زبان فارسی». مجله پژوهش‌های زبان‌شناسی، سال چهارم، شماره دوم، صص ۵۰-۶۴.
- صفری، علی و نیک‌نسب، لیلا (۱۳۹۹). «تحلیل واژه‌سازی زبان فارسی بر اساس صرف ساخت‌بنیاد». فصل‌نامه علمی زبان‌پژوهی، دانشگاه الزهراء، سال ۱۲ شماره ۳۶، صص ۱۶۵-۱۸۶.
- عباسی، زهرا (۱۳۹۶). «تحلیل واژه‌های غیربسیط فارسی در صرف واژگانی و صرف ساختی». نشریه جستارهای زبانی، دوره ۸، شماره ۳ (۳۸)، صص ۶۷-۹۳.
- کشانی، خسرو (۱۳۷۲). فرهنگ ز/نسو. تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- Arcodia, G.F.(2012)."Constructions and Headedness in Derivation and Compounding". *Morphology*22,365–397(2012/2011). <https://doi.org/10.1007/s11525-011-9189-2>.

- Arcodia, G.F. & Basciano, B. (2018). "The construction morphology analysis of Chinese word formation". In G. Booij (ed.), *The Construction of Words: Advances in Construction Morphology*, Volume 4. Springer, Pages 219-253.
- Arkan, F. & Safari, A. (2017). "An analysis of Persian compound nouns as constructions". *Iranian Journal of Applied Language Studies*, 9 (1), 33-58 .
- Booij, G. (2018). "The construction of words: introduction and overview". In Booij, G. (ed.), *The Construction of Words: Advances in Construction Morphology*. Studies in Morphology, vol. 4. Springer.
- Booij, G. (2017). "Inheritance and Motivation in Construction Morphology". In *Defaults in Morphological Theory*, Nikolas Gisborne and Andrew Hippisley (eds). Oxford: Oxford University Press.
- Booij, G. (2013). "Inheritance issues in Construction Morphology". N. Gisborne and A. Hippisley (eds.), *Default Inheritance*. Oxford: Oxford University Press.
- Booij, G. (2010). *Construction Morphology*. Oxford: Oxford University Press.
- Booij, G. (2009). "Compounding and construction morphology". In R. Lieber & P. Štekauer (Eds.), *The Oxford Handbook of Compounding*. Oxford: Oxford University Press, 201–216.
- Booij, G. (2007). "Construction morphology and the lexicon". In Montermini, F., Boyé, G. and Hathout, N.(eds.), *Selected Proceedings of the 5th Décembrettes: Morphology in Toulouse, Somerville (MA): Cascadilla Proceedings Project*. 34-44.
- Booij, G. (2005). *The Grammar of Words: An Introduction to Linguistic Morphology*. Oxford: Oxford University Press.
- Booij, G. & Audring, J. (2108). *Category Change from a Constructional Perspective*. Ed. Kristel Van Goethem, Muriel Norde, Evie Coussé, Gudrun Vanderbauwhede. Amsterdam: John Benjamin Publishing Company.
- Croft, William (2001). *Radical Construction Grammar: Syntactic Theory in Typological Perspective*, Oxford: Oxford University Press.
- Fillmore, Charles, J. (1988). "The Mechanisms of Construction Grammar". *Proceedings of the Fourteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*. vol.14, pp.35-55. DOI:<https://doi.org/10.3765/bls.v14i0.1794>
- Goldberg, A. E. (2003). "Constructions: a new theoretical approach to language". *Trends in Cognitive Sciences*: Vol.7 (5), 219-224.
- Kerevičiene, J. (2009). *Glossary of Cognitive Terms*. Kaunas, 2009, 22 p.
- Lieber, R. (1981). *On the Organization of the Lexicon*. Bloomington (Ind.): Indiana University Linguistics Club.
- Lieber, R. (1983), "Argument linking and Compounds in Englis ". *Linguistic Inquiry*, No. 14, P. 251 - 285.
- Williams, E. (1981). "On the notions “lexically related” and “head of a word” ". *Linguistic Inquiry*, 12, 245-274.
- Zwicky, A. M. (1985). "Heads". *Journal of Linguistics*, 21, 1-29.